

ADMINISTRACJA WOJSKOWA W PŁOCKU (1917-1999)

Abstrakt

Terenowe organy administracji wojskowej są elementem aparatu państwowego i stanowią łącznik między Siłami Zbrojnymi a organami administracji publicznej i społeczeństwem. Pierwszy polski organ administracji wojskowej powstał w Płocku u zarania niepodległości w 1917 r. Jego głównym zadaniem było uzupełnienie żołnierzami odradzającego się Wojska Polskiego. Choć okresowo pojawiały się zadania organizacyjne, szkoleniowe i operacyjne, funkcja ta pozostała zasadniczą dla miejscowej administracji wojskowej. Na uwagę zasługują lata 1975-1999, gdy płocki organ terenowej administracji wojskowej, Wojewódzki Sztab Wojskowy, był głównym organizatorem i koordynatorem wszelkich przedsięwzięć obronnych na terenie województwa płockiego.

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie, garnizon Płock, administracja wojskowa

Administracja wojskowa w Płocku (1917-1999)

Pod pojęciem terenowych organów administracji wojskowej rozumie się instytucje wojskowe będące elementem aparatu państwowego (organów państwowych), zaliczane do administracji działającej w terenie i wyposażone przez obowiązujące prawo w pewien zespół uprawnień władczych, upoważniających do podejmowania decyzji jednostkowych na podstawie aktualnie obowiązujących norm prawnych. Ponieważ pozostają w bezpośrednim podporządkowaniu ministra właściwego do spraw obrony (obronności, wojska), zaliczane są do organów administracji niespolonej. Najogólniej ujmując ich zasadniczym zadaniem jest reprezentowanie interesów Sił Zbrojnych wobec innych organów administracji oraz społeczeństwa i jego instytucji¹.

1. Organy uzupełnieniowe w latach 1917-1939

Pierwszym organem nowoczesnej polskiej administracji był utworzony 16 sierpnia 1914 r. w zaborze austriackim Naczelny Komitet Narodowy i podporządkowana mu formacja zbrojna – Legiony Polskie. Ich zadaniem było organizowanie społeczeństwa polskiego do walki przeciwko Rosji u boku państw centralnych. Jeszcze przed oficjalnym powołaniem Legionów austriackie władze zaborcze zezwoliły na mobilizację Związku Strzeleckiego i Polskich Drużyn Strzeleckich (2 sierpnia 1914 r.), a na teren zaboru rosyjskiego skierowano 1 kompanię kadrową. Legionowe organy uzupełnieniowe w pełni podlegały austriackim władzom wojskowym,

choć bezpośrednio podporządkowane były Departamentowi Wojskowemu NKN i jego oddziałowi werbunkowo-ewidencyjnemu. Ich zasięg terytorialny ograniczony był do Galicji². Rozszerzenie obszaru działania i uzyskanie większej samodzielności wiązać należy z ogłoszeniem 5 listopada 1916 r. deklaracji dwóch cesarzy: Franciszka Józefa i Wilhelma II o utworzeniu Królestwa Polskiego. W manifestie znalazła się zapowiedź utworzenia na ziemiach polskich monarchii konstytucyjnej oraz polskich sił zbrojnych: „we własnej armii nadal żyć będą pełne sławy tradycje wojsk polskich dawnych czasów i pamięć walecznych polskich towarzyszy broni w wielkiej obecnej wojnie”³. Na podstawie tego aktu 10 kwietnia 1917 r. powołana została Polska Siła Zbrojna (*Polnische Wehrmacht*) dowodzona przez niemieckiego generała Hansa H. v. Beselera, generalnego gubernatora warszawskiego. Otrzymał on do pomocy organ administracyjny – Oddział do Spraw Polskiej Siły Zbrojnej (*Abteilung für Polnische Wehrmacht*). Beselerowi podporządkowane zostały wszelkie polskie instytucje wojskowe, utworzone w zaborze austriackim i pozostające w strukturach NKN, w tym inspektoraty werbunkowe⁴. Dodać należy, że kilka miesięcy wcześniej, w styczniu 1917 r., utworzona została Rada Stanu, namiastka organu przedstawicielskiego polskiego społeczeństwa. Do jej dyspozycji oddała się autonomiczna dotychczas Polska Organizacja Wojskowa. W ramach Rady Stanu wyodrębniony został załączek przyszłego ministerstwa zarządzającego wojskiem – Polska Komisja Wojskowa⁵. W marcu utworzony został Krajowy Inspektorat Zaciągu do Wojska Polskiego, kierowany przez

płk. Władysław Sikorskiego, a obejmujący swym zasięgiem działania okupację niemiecką i austriacką, tj. warszawskie i lubelskie gubernatorstwa generalne. Istniejące wcześniej i nowo powstałe biura werbunkowe otrzymały nazwę Głównych Urzędów Zaciągu (GUZ). Powołano ich łącznie 17, w tym w Płocku⁶. Ich personel wojskowy wywodził się głównie z Legionów i z armii austro-węgierskiej.

Już latem 1917 r., po tzw. kryzysie przysięgowym, działalność Polskiej Siły Zbrojnej została sparaliżowana. Skutkiem aresztowań, internowania i dezercji z ponad 21000 żołnierzy w szeregu pozostało niespełna 2500, głównie w formacjach tyłowych i administracji. Zachowały się organy uzupełnieniowe, lecz nie prowadziły praktycznie żadnej działalności. Zostały podporządkowane Radzie Regencyjnej, mającej sprawować z niemiecko-austriackiego nadania władzę w Królestwie Polskim. Stało się jednak oczywiste, że orientacja na państwa centralne była chybiona, bowiem w żadnym razie nie brały one pod uwagę ani polskich interesów, ani dążeń. Na początku 1918 r. okupacyjne władze niemieckie przyznały pas ziem rdzennie polskich nowemu wasalowi – niepodległej Ukrainie. Ogłoszono także zamiar włączenia części ziem Królestwa polskiego do Cesarstwa Niemieckiego. W dodatku Niemcy i Austro-Węgry (i w ogóle cały blok państw centralnych) zaczęły się rozpadać, a ich klęska militarna była już tylko kwestią czasu. Dlatego w pierwszych dniach października Rada Regencyjna powzięła decyzję o przejęciu pełni władzy na obszarze Królestwa Polskiego z podporządkowaniem sobie wszelkich polskich formacji wojskowych. Powołano Komisję Wojskową upoważnioną do wypełniania funkcji właściwych ministerstwu spraw wojskowych. Wydana została też odezwa w sprawie ochotniczego wstępowania do Wojska Polskiego⁷. 30 października obszar zarządzany przez Radę Regencyjną podzielony został na trzy inspektoraty administracji wojskowej, a w nich – 15 okręgów wojskowych. Inspektorat warszawski obejmował cztery okręgi wojskowe (OW): warszawski, ciechanowski, siedlecki i łomżyński; Płock i całe północne Mazowsze włączone zostały do Ciechanowskiego OW⁸.

W dziejach międzywojennej administracji wojskowej niewątpliwie wydzielić należy okres 1918-1923, specyficzny pod względem rodzaju i zakresu wykonywanych zadań. Równoległe z tworzeniem organów różnych szczebli obarczono je zadaniem organizacji i zabezpieczenia tworzenia od podstaw całego polskiego wojska, w dodatku w warunkach nieprzerwanych, a okresowo bardzo intensywnych, konfliktów zbrojnych. W latach 1918-1921 Polska

uwikłana była w sześć różnych wojen, w tym śmiertelnie groźną wojnę z Rosją Radziecką. Po zakończeniu walk na administracji wojskowej spoczęło zadanie demobilizacji głównej masy wojsk z jednoczesnym zapewnieniem kadr dla oddziałów i związków taktycznych pozostających na stopie pokojowej. Szybko racjonalizujący się system zarządzania sprawami wojskowymi, a nade wszystko potrzeby toczonych wojen, doprowadziły w końcu 1918 r. do głębokich przekształceń w terenowych organach administracji wojskowej. Delegaturami organu centralnego stały się Dowództwa Okręgów Generalnych (DOG) z podległymi im Powiatowymi Komendami Uzupełnień (PKU), funkcjonującymi od 1 stycznia 1919 r⁹.

Pierwszy polski organ terenowej administracji wojskowej powstał w Płocku najprawdopodobniej w marcu 1917 r. gdy utworzony został wyżej wspomniany krajowy Inspektorat Zaciągu. Płockiemu Głównemu Urzędowi Zaciągu podlegał jeden Powiatowy Urząd Zaciągu w Rypinie i jedno (o niezna-nej dyslokacji) Biuro Zgłoszeń. Komendantem płockiego urzędu został, wywodzący się z armii cesarsko-królewskiej, mjr Józef Wimmer, a jego pomocnikiem plut. Bogdan Dunin, najprawdopodobniej z POW. Instytucję ulokowano w budynku skarbowym przy ul. Gimnazjalnej 1¹⁰. Wiadomo, że do dyspozycji komendanta wydzielono kilkunastu (wydaje się, że nie więcej niż 30) żołnierzy. Zapewne – jak we wszystkich formacjach tyłowych – byli to głównie ozdrowieńcy (rekonwalescenci) lub urlopowani żołnierze PSZ, skierowani do wypełniania zadań administracyjnych i ochronnych¹¹. Pierwszym poważnym zadaniem płockiego biura było wykonanie postanowień odezwy Rady Regencyjnej z 10 października 1918 r. w sprawie ochotniczego wstępowania do Wojska Polskiego. Wcieleniem objęto oficerów i szeregowych wszystkich formacji polskich, byłych żołnierzy armii zaborczych i ochotników w wieku 17-27 lat¹². Wydaje się jednak, że praktycznie wcielano wszystkich chętnych, którzy byli – lub czuli – się Polakami.

Funkcjonujący przez ponad trzy miesiące system poboru ochotniczego przyniósł w Płocku umiarkowane rezultaty. Zdecydowało o tym kilka czynników. Przede wszystkim mieszkańcy miasta traktowali tworzone wojsko z dużą rezerwą. Nie garnęli się też do szeregu byli austriacy i niemieccy żołnierze, podobnie jak nieliczni jeńcy z armii rosyjskiej. W dodatku epidemia grypy (influenzy) z licznymi ofiarami śmiertelnymi w mieście i okolicach jeszcze mocniej rozchwieła miejscowe stosunki społeczne¹³.

Na początku 1919 r. w ramach warszawskiego DOG 1 powołano XXV Powiatową Komendę Uzupełnień w Płocku (PKU), obejmującą swym zasięgiem

działania powiat płocki, płoński i sierpecki. Zadaniem komendy było sporządzenie i prowadzenie ewidencji osób obowiązanych do służby wojskowej i podlegających mobilizacji, organizacja wcielania do służby i demobilizacji żołnierzy, tj. przeniesienia ich w stan spoczynku lub do rezerwy, a także nadzorowanie realizacji świadczeń należnych żołnierzom, żołnierzom urlopowanym i inwalidom wojennym. PKU współpracowała także z administracją cywilną w zakresie mobilizacji koni oraz pozyskiwania niektórych asortymentów materiałowego zabezpieczenia wojska (materiału wojennego). Na stanowisko komendanta wyznaczono rtm. Stefana Remiszewskiego. Bezpośrednio podlegały mu referaty: administracji rezerw, poborowy, inwalidzki oraz kancelaria, a także samodzielni oficerowie ewidencyjni ulokowani w starostwach powiatowych. Komenda zajęła budynek skarbowy przy ul. Kolegialnej 19.

Pierwszym zadaniem nowo powołanej instytucji było przygotowanie spisów poborowych. Zadanie to wynikało ze zmiany, na podstawie Dekretu Tymczasowego Naczelnika Państwa, systemu z ochotniczego na powszechny pobór przymusowy. Celem było utworzenie półmilionowej armii, odpowiadającej potrzebom obrony kraju. W marcu 1919 r. rozpoczęto pobór rocznika 1898, a następnie – na podstawie Uchwały Sejmu Ustawodawczego z dnia 7 marca 1919 r. – także mężczyzn urodzonych w latach 1896-1901¹⁴. Jednocześnie wprowadzono nowy, terytorialny sposób uzupełniania jednostek piechoty – każda PKU kierowała poborowych z administrowanego terenu za pośrednictwem dyslokowanego na jej terenie batalionu zapasowego do jednego pułku piechoty. Określony kontyngent poborowych kierowano także – już w systemie eksterytorialnym – do kawalerii i artylerii oraz oddziałów innych rodzajów wojsk i służb. Zachowano też zaciąg ochotniczy szeregowych w wieku 17-42 lat oraz oficerów do 50 roku życia. Przyjęto twardo przestrzeganą zasadę, że żołnierze mogą trafiać do jednostek wyłącznie za pośrednictwem PKU¹⁵. Płocka komenda zasadniczą masę poborowych kierowała początkowo do 8 pułku piechoty Legionów (ppLeg.), a następnie – 6 ppLeg. Pobór rocznika 1898 zakończono w marcu 1919 r. Z administrowanego terenu stawilo się około 90% poborowych, z których za zdolnych do służby uznano 70%. Łącznie wcielono do szeregu blisko 4900 żołnierzy. Wiosną 1920 r. powtórnie nasilił się zaciąg ochotniczy. Pojawiło się także nowe zadanie komendy – założenie i prowadzenie ewidencji kobiet-żołnierzy Ochotniczej Legii Kobiet. Oficerowie ewidencyjni uczestniczyli też w pierwszym w niepodległej Polsce remoncie, tj. zakupie na wolnym rynku koni

dla wojska. Prowadzono także ewidencję uprawnionych do pomocy państwowej inwalidów wojennych¹⁶.

Całkiem nowe zadania pojawiły się wraz z przechodzeniem Wojska Polskiego na stopę pokojową. Zakończenie otwartych walk na wszystkich granicach, a szczególnie na froncie radziecko-polskim, pozwoliło na radykalne zmniejszenie liczebności polskiej armii. Uchwałę o demobilizacji przyjęła Rada Ministrów 9 grudnia 1920 r. Obejmowała ona żołnierzy oraz konie, sprzęt i materiały wojenne ponad pokojowe potrzeby (dodajmy: także możliwości) kraju. Ostateczny termin przejścia wojska na pokojowe struktury ustalono na 31 grudnia 1921 r. Demobilizację żołnierzy prowadzono wyłącznie za pośrednictwem batalionów zapasowych, podporządkowanych teraz komendantom PKU. Miało to na celu uzupełnienie ewidencji żołnierzy rezerwy. Ważnym zadaniem była także weryfikacja stopni wojskowych, zwłaszcza uzyskanych w armiach innych państw oraz wszelkiego rodzaju zgrupowaniach i organizacjach niepodległościowych, a także ustalenie starszeństwa, tj. wystugi lat w mundurze i posiadany stopień. Równoległe z demobilizacją trwał ochotniczy nabór specjalistów do broni technicznych oraz wcielanie do służby zasadniczej poborowych kolejnych roczników podstawowych (1899 i 1900). Zadania były niezwykle skomplikowane i ostatecznie Wojsko Polskie osiągnęło swój etat pokojowy dopiero w 1923 r.

Ustalony w 1919 r. system terenowych organów administracji wojskowej przetrwał bez istotnych zmian do 1939 r. Uporządkowano jedynie ich strukturę. W Ministerstwie Spraw Wojskowych utworzono Szefostwo Administracji, któremu podporządkowano Dowództwa Okręgów Korpusów (DOK). Dowództwa stały się wyższymi organami administracji, nadzielonymi uprawnieniami władczymi w stosunku do wszystkich stacjonujących na administrowanym terenie oddziałów i instytucji wojska, jednak wyłącznie w zakresie pokojowego zaopatrzenia, uzupełnienia oraz mobilizacji¹⁷. Dwa ostatnie zadania stały się wyłączną domeną terenowych organów administracji wojskowej: reprezentujących służbę poborową – PKU (od 1937 r. noszących nazwę Rejonowych Komend uzupełnień – RKU) oraz służbę remontu – Rejonowe Inspektoria Koni. Zadaniem obu organów było ludzkie i materiałowe zabezpieczenie realizacji kolejnych planów mobilizacyjnych poprzez organizację uzupełnienia Sił Zbrojnych oraz pokojowe zarządzanie zasobami ludzi, zwierząt i wybranymi rodzajami sprzętu transportowego¹⁸.

Podstawą funkcjonowania PKU była *Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku*

szużby wojskowej¹⁹. Ustawa zdjęta z instytucji szużby poboru pierwszej instancji wszelkie obowiązki związane z przygotowaniem i przeprowadzeniem poboru, cedując je na powiatową administrację państwową (choć w powiatowych komisjach poborowych uczestniczył przedstawiciel PKU). Uczyniła jednak administrację wojskową jedynym gestorem pozyskanych poborowych oraz rozszerzała jej uprawnienia w zakresie przygotowania mobilizacji, jako jedynego pośrednika między jednostkami wojskowymi a władzami cywilnymi w sprawie poboru środków transportu oraz nakładania świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obronności. Pojawiło się też całkiem nowe zadanie koordynowania wojskowego przygotowania przedpoborowych oraz organizowania współpracy wojska z władzami oświatowymi. Zmieniony został także obszar działania płockiej komendy – ograniczono go do powiatu płockiego i gostynińskiego. Z administrowanego obszaru uzupełniano związki taktyczne dyslokowane na obszarze DOK I, przede wszystkim modlińską 8 Dywizję Piechoty i warszawską 2 Dywizję Kawalerii, ale także jednostki na terenie DOK IV (Łódź) i DOK III (Grodno). Pewne zmiany zaszyły także w strukturze organizacyjnej instytucji. Komendantowi bezpośrednio podlegały referaty: I Ewidencji i Administracji Rezerwami i II Poboru oraz kancelaria. Skreślono stanowiska oficerów ewidencyjnych w powiatach, przekazując ich zadania Wydziałom Wojskowym starostw. Wprowadzono natomiast stanowisko oficera instrukcyjnego dla szkolnych hufców Przystosobienia Wojskowego²⁰.

Poczynając od 1924-1925 r. obsada personalna zmieniała się w kierunku ograniczenia liczby żołnierzy i ewentualnego zastępowania ich pracownikami cywilnymi. Jeszcze w 1924 r. w komendzie służyło 16 żołnierzy (w tym 4 oficerów) i 12 urzędników i pracowników kontraktowych, zaś w 1932 r. pozostało 4 oficerów, 5 podoficerów, 10 urzędników wojskowych i 2 pracowników kontraktowych. Funkcję komendanta PKU Płock powierzano oficerom mającym za sobą staż szużby liniowej. Poza wspomnianym już rtm. Stefanem Remiszewskim stanowisko to zajmowali: ppłk Alojzy Łukawski, ppłk Eugeniusz Pieczkowski, mjr Czesław Bereza, mjr Aleksander Sabliński i mjr Stanisław Stankiewicz²¹. Mjr Stanisław Stankiewicz w dniu 2 września 1939 r., po wyjściu z garnizonu jednostek operacyjnych, objął funkcję komendanta (dowódcy) garnizonu i kierował wojskowymi przygotowaniem miasta do obrony²². W okresach szczególnego spiętrzenia ustawowych i doraźnych zadań personel PKU wspierały jednostki płockiego garnizonu, kierując podoficerów administracji do prac ewidencyjnych lub

mobilizacyjnych. Żołnierze PKU, także urzędnicy cywilni, niewątpliwie byli wysokiej klasy specjalistami. Świadczy o tym ich efektywność i jakość prowadzonych prac. Z racji wykonywanych zadań komenda była doskonałym miejscem do obserwowania, czy jak byśmy dziś powiedzieli – monitorowania, zjawisk zachodzących na styku wojska i społeczeństwa. Szczególnej ochrony wymagały też prowadzone tu prace mobilizacyjne. Nic więc dziwnego, że jeden z oficerów komendy, wieloletni referent ewidencji i administracji por./kpt. Bolesław Stypułkowski, z całą niemal pewnością był niejawnym rezydentem Oddziału II Wywiadowczego Sztabu Głównego WP. Zapewne w 1925 r. komenda rozmieszczona została w budynku na tyłach kasyna oficerskiego 8 pułku artylerii na ul. Misjonarskiej 4²³.

Zasadniczym zadaniem PKU było zagospodarowanie poborowych i żołnierzy rezerwy z administrowanego terenu zgodnie z zapotrzebowaniem jednostek operacyjnych. Nieprzerwanie prowadzono też ochotniczy zaciąg specjalistów-rzemieślników: kowali, ślusarzy, elektryków²⁴. Wyróżnić jednak można dwa okresy szczególnie intensywnej pracy organów poborowych. W pierwszym rzędzie był to czas tworzenia nowych struktur narodowego wojska na początku lat 20. O zdolności obronnej armii nie decydowali przecież wyłącznie żołnierze szużby czynnej – siły kadrowe czasu pokoju. Wojsko czasu wojny tworzyły przede wszystkim rezerwy; należało więc zewidencjonować, określić przydatność i racjonalnie rozdzielić będące do dyspozycji zasoby. Wymagało to wykonania olbrzymiej pracy w zakresie określenia możliwości mobilizacyjnych administrowanego terenu, przygotowania indywidualnych kart powołania oraz zorganizowania cyklicznego szkolenia żołnierzy. Kolejnym okresem wymagającym szczególnie wytężonej pracy był 1939 rok. Wobec bezpośredniego zagrożenia kraju formowano liczne nowe jednostki. Pociągało to za sobą głębokie zmiany w elaboratach mobilizacyjnych. Także zmiana planu mobilizacyjnego z 1938 r. (plan „W”) i wprowadzenie w lutym 1939 r. nowego planu „W-1”, przewidującego tzw. mobilizację kartkową, zmusiła personel komendy oraz organy administracji cywilnej do najwyższego wysiłku²⁵.

W latach międzywojennych komenda wykonywała także szereg zadań wykraczających poza sprawy obronności. Warto zwrócić uwagę na dwa z nich. Pierwsze to wsparcie organów administracji rządowej w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego polegające na wystawianiu, w przypadku niepokojów społecznych, w porozumieniu z Policją Państwową i Wydziałem Społeczno-Politycznym

Starostwa kart powołania wskazanym osobom, celem odsunięcia ich od aktywnego udziału w ewentualnych rozruchach²⁶. Innym dodatkowym obowiązkiem była opieka nad weteranami walk o niepodległość. PKU prowadziła też rejestry powstańców 1863 r., kawalerów orderu „Virtuti Militari” oraz uczestników walk o utrwalenie niepodległości kraju (odznaczonych medalem „Za wojnę 1918-1920”).

Drugi organ terenowej administracji wojskowej, Rejonowy Inspektorat Koni (RIK), ustanowiony został w Płocku z dniem 1 stycznia 1928 r. Jego zadaniem była ewidencja przydatnych dla wojska środków transportu konnego (zwierzęta, wozy, sprzęt i wyposażenie). Zakres działania instytucji obejmował:

- zebranie pełnej i aktualnej informacji o stanie koni, pojazdów konnych, uprzęży i rzędów na administrowanym terenie oraz ich systematyczne przeglądy i klasyfikacja;

- ustalenie w porozumieniu z administracją rządową i samorządową rzeczywistego rozmiaru zasobów efektywnych, tj. maksymalnych możliwości mobilizacyjnych bez sparaliżowania gospodarki;

- udział w przygotowaniu i prowadzeniu poboru koni, wozów i wyposażenia;

- działania na rzecz doskonalenia hodowli i podnoszenia walorów użytkowych zwierząt;

- typowanie młodych koni, przydatnych dla wojska w okresie pokoju, do zakupów.

Niewątpliwie najtrudniejszy był pierwszy okres funkcjonowania Inspektoratu, gdy kolejno, we wszystkich 29 gminach, należało przeprowadzić przegląd koni, ocenić ich stan i wystawić „Koński paszport” (Książkę zwierzęcia), ująć w ewidencji zbiorczej i określić przeznaczenie (przydział mobilizacyjny) każdego zwierzęcia. Przy tej okazji sporządzano także ewidencję wozów, uprzęży i wyposażenia. Absorbujące było też prowadzenie bieżącej ewidencji oraz zakupy zwierząt. Administrowany przez Inspektorat obszar obejmował powiaty gostyński, płocki i sierpecki²⁷. Personel instytucji był niezwykle skromny; stanowił go komendant (stopień etatowy pptk/płk), kancelista (wachmistrz lub urzędnik cywilny) i ordynans (szeregowiec). Personel cywilny stanowiło 1-2 urzędników. W okresach szczególnie nasilenia prac funkcyjnych Inspektoratu wspierali oddelegowani z płockich pułków lekarze weterynarii oraz podoficerowie ewidencyjni. Funkcję komendanta płockiego RIK pełnili: mjr Antoni Czaplński, pptk Antoni Długoborski, mjr Stanisław Gąsowski i płk Władysław Rozlau²⁸. Przez cały okres swojego funkcjonowania instytucja zajmowała pomieszczenia w budynku dowództwa 4 psk w koszarach przy alei Kilińskiego.

Przygotowanie i skuteczność działania płockich terenowych organów administracji wojskowej zwerifikowała mobilizacja w 1939 r. Zarówno jej etap niejawni (marzec-kwiecień), jak i mobilizacja powszechna, przebiegły sprawnie. Oczywiście ujawnił się szereg mankamentów, jak się wydaje – niemożliwych do uniknięcia. Nie zmienia to jednak zdecydowanie pozytywnej oceny tych instytucji i ich personelu. Analiza zachowanych dokumentów pozwala uznać, że żołnierze i pracownicy cywilni aparatu mobilizacyjnego byli starannymi urzędnikami i najwyższej klasy fachowcami. Pamiętać należy, że właśnie oni byli ostatnimi żołnierzami płockiego garnizonu, którzy pozostali na stanowiskach po wyjściu z miasta jednostek operacyjnych. Uczestniczyli więc w organizowaniu obrony miasta oraz zapewnieniu w nim porządku i bezpieczeństwa ludności cywilnej.

2. Administracja wojskowa w powiecie płockim (1945-1975)

Tworzenie, czy też raczej odtwarzanie, terenowej administracji wojskowej po II wojnie światowej także przebiegało pod presją zaspokojenia potrzeb wojennych. Już w lipcu 1944 r. w ramach Sztabu Głównego WP powołano komórkę odpowiedzialną za organizację i koordynację tworzenia aparatu mobilizacyjnego – Szefostwo Mobilizacji i Formowania. Jej pierwszym zadaniem było utworzenie sieci komend uzupełnień, a w ich składzie organów ewidencyjno-poborowych. Prawną podstawą zamierzenia był dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN)²⁹. Wydane w ślad za nim zarządzenie resortowe ustalało miejsca tworzenia i zasięg terytorialny Rejonowych Komend Uzupełnień (RKU). Ich podstawowym zadaniem było odtworzenie ewidencji osób zdolnych do służby wojskowej, przeprowadzenie częściowej mobilizacji, kwalifikacja zmobilizowanych oraz kierowanie ich do jednostek operacyjnych, zabezpieczenia lub szkolnych Wojska Polskiego, a także rozpatrywanie reklamacji w związku z potrzebami gospodarki i życia społecznego kraju. Ewidencją i mobilizacją objęto także przydatne dla wojska materiały będące w dyspozycji społeczeństwa lub pozostawione przez okupanta³⁰. Do końca 1944 r. na wyzwolonych obszarach na wschód od Wisły funkcjonowało już 17 RKU. Ich obsadę personalną stanowili żołnierze niezdolni do służby liniowej oraz pracownicy cywilni, z zasady wywodzący się z przedwojennych organów uzupełnieniowych. 20 stycznia 1945 r., w związku z sukcesem ofensywy na centralnym odcinku frontu wschodniego, zapadła decyzja o tworzeniu

kolejnych komend w miarę wyzwania kraju przez Armię Czerwoną i Wojsko Polskie.

Praktycznie bezpośrednio po zakończeniu działań bojowych na froncie rozpoczęło się przejście sił zbrojnych na stopę pokojową³¹. Jednym z ważniejszych wykonawców przedsięwzięcia był aparat mobilizacyjno-uzupełnieniowy. Choć przeznaczenie jego terenowych organów pozostało w zasadzie takie samo, zmienił się ciężar gatunkowy poszczególnych zadań. Tak jak w latach 1921-1922 na czoło wysunęło się zwolnienie z czynnej armii zasadniczej masy żołnierzy. Nie mógł być to jednak proces automatyczny. Organy uzupełnieniowe, w ramach ogólnej zasady (demobilizacja), musiały zaspokoić bieżące potrzeby wojsk sprowadzające się, najogólniej ujmując, do zapewnienia ich pokojowego kompletu. Należało przy tym pozostawić w służbie żołnierzy najbardziej wartościowych (niezależnie od ich stopnia), zaś zwalnianym – określić przydatność i ewentualnie nadać przydziały mobilizacyjne. Tworzono też ewidencję personalną według różnych kryteriów (rocznik, specjalność wojskowa, stopień, wykształcenie) i odpowiednie kartoteki osób zdolnych do służby. Kontynuowano ewidencjonowanie koni, wozów, uprzęży, a także rowerów oraz wszelkich pojazdów mechanicznych i maszyn. Nowe zadania to ewidencjonowanie dezertersów, rejestracja i weryfikacja stopni wojskowych byłych jeńców wojennych, żołnierzy ruchu oporu oraz powracających do kraju żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych i innych formacji działających poza granicami, a także rejestracja osób objętych amnestią³². W miejscowościach nie będących garnizonami wojskowymi komendy uzupełnień organizowały także służbę ochronną i patrolową oraz współdziałanie w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego z administracją cywilną i organami bezpieczeństwa państwa.

Datą rozpoczynającą powojenną historię płockiej administracji wojskowej jest 22 stycznia 1945 r., gdy z zajętego przez 8 pułk piechoty 3 Dywizji Piechoty 1 Armii Wojska Polskiego Radziwia, przeprawiła się na prawy brzeg rzeki grupa operacyjna Wojska Polskiego, kierowana przez mjr. Kazimierza Michlera. W jej skład wchodziło także 6 oficerów w stopniu chorążego i jeden podoficer. Zadaniem grupy było utworzenie w Płocku RKU z zasięgiem działania obejmującym miasto oraz powiaty płocki, sierpecki i płoński. Płocką komendę zaliczono do II kategorii z etatem 15 oficerów, 4 podoficerów, 1 szeregowy i 10 cywilnych pracowników wojska. Dodatkowy etat przewidywał utworzenie stałej komisji poborowej złożonej z 2 oficerów, 3-4 podoficerów i 5-6 szeregowców³³. Do dyspozycji komendy

Prezydent Miasta oddał mocno zdewastowany budynek skarbowy przy ul. Kolegialnej 18, jeszcze przed kilkoma dniami zajmowany przez niemiecką Komendę Powiatu (Bezirkskommando). Personel RKU uzupełniony został na drodze mobilizacji, a właściwie dobrowolnego stawiennictwa, bowiem nie istniała żadna ewidencja. Do służby zgłosili się mieszkający w Płocku i okolicach oficerowie i podoficerowie przedwojennego płockiego garnizonu, w tym także WKU (PKU). Stawili się też byli cywilni urzędnicy wojskowi. Jedynym warunkiem przyjęcia do służby (pracownikom cywilnym także wystawiono karty mobilizacyjne) było posiadanie przydatnych kwalifikacji. W Płocku, Płońsku i Sierpcu powołane zostały stałe komisje poborowe. Sformowano też pozaetatowy pluton ochrony liczący aż 40 żołnierzy: rezerwistów WP, urlopowanych żołnierzy frontowych i rekonwalescentów oraz nieprzeszkolonych poborowych³⁴. Wiosną 1945 r. stan osobowy komendy przekraczał 70 osób. Na głównych stanowiskach funkcyjnych służbę pełnili:

- komendant – mjr Kazimierz Michler;
- zastępca komendanta do spraw polityczno-wychowawczych – chor. Jan Puzon;
- kierownik referatu mobilizacyjnego (I), zastępca komendanta – chor. Zygmunt Szajewski;
- kierownik referatu poborowego (II) – chor. Józef Piwowar;
- kierownik referatu ewidencyjnego (III) – chor. Andrzej Rypczyński;
- kierownik referatu przysposobienia wojskowego (IV) – chor. (?) Podolski;
- kierownik referatu gospodarczego (V) – plut. Roman Mirecki;
- dowódca plutonu ochrony - plut. Adam Nuszkiweicz.

Komenda pozyskała też samochód Gaz AA. Płocka RKU była jednostką garnizonową, a więc jej szef był jednocześnie dowódcą garnizonu, a pluton ochrony pełnił służbę wartowniczą i patrolową w mieście. Żołnierze strzegli magazynów w których przechowywano mienie ponemieckie: w Czarnym Dworze, na ul. Piekarskiej i na Kostrogaju, gdzie magazynów strzegli żołnierze i milicjanci. Bardzo ważna była służba patrolowa. W skład 4-6 osobowych patroli wchodził wyłącznie żołnierze przeszkoleni, dowodzeni przez oficera lub przedwojennego podoficera (podchorążego), dobrze uzbrojeni w broń maszynową i granaty. Żołnierze wspierali rozpaczliwie słabą milicję, a nade wszystko dyscyplinowali demoralizowanych wojną czerwonarmistów. Szczególny respekt budził plut. Mirecki, który wszystkich winnych naruszeń zatrzymywał i natychmiast doprowadzał do Komendy, a mjr Michler przekazywał ich

bezpośrednio do jednostki NKWD. Zapewne dlatego w tym czasie nie było w mieście poważniejszych ekscesów z udziałem żołnierzy radzieckich³⁵.

Istotnym obszarem działania RKU była współpraca z administracją cywilną w wykonaniu zadań obronnych, a zwłaszcza rejestracji ludzi, zwierząt i materiałów oraz nakładania i realizacji świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz Sił Zbrojnych. Odnotować należy, że współpraca ta nie zawsze układała się bezkolizyjnie³⁶. Były zresztą ku temu powody, bowiem bardzo prędko instytucje mundurowe – Milicja Obywatelska (MO), Urząd Bezpieczeństwa (UB), ale także wojsko – zaczęły się „panoszyć” w mieście i okolicach. Zjawisko to nasiliło się zwłaszcza, gdy kulturalnego i kompetentnego mjr. Michlera zastąpił por. Tadeusz Piasecki, pod każdym względem przeciwnieństwo poprzednika³⁷. Mnożyły się ekscesy związane z nadużywaniem alkoholu, drastycznym przekraczaniem uprawnień czy użyciem broni palnej³⁸. Nie bez winy była też administracja cywilna, która uznała, iż wojsko Płocku jest niepotrzebne, lub inaczej – wyprowadzenie wojska rozwiąże lub złagodzi kilka istotnych problemów władz cywilnych, przede wszystkim lokalowych i majątkowych³⁹. Wzajemna niechęć miała więc różne źródła.

Odnotować należy także inną animozję, która po kilku latach zaowocowała otwartym konfliktem. Już w 1945 r. zaznaczyła się, oględnie mówiąc, niechęć do żołnierzy, funkcjonariuszy UB i MO, którzy nie mogli ścierpieć, iż wojsko ich lekceważy. Choć żołnierzy w tym wypadku wspierała równie „ważąca” instytucja – Informacja Wojskowa, zażadośnie strzegąca swego podwórka, dochodziło do licznych ingerencji służb cywilnych w stosunku do żołnierzy⁴⁰. Drastyczny przypadek miał miejsce także w Płocku. Późnym latem 1945 r. w drodze do pracy zatrzymany został przez funkcjonariuszy UB żołnierz plutonu ochrony RKU, plut. (?) Opatczyk. Nie jest znany przebieg zdarzenia, lecz najprawdopodobniej został on zamordowany podczas przesłuchania. Zwłoki żołnierza znaleziono po kilku dniach w chaszczach porastających dzisiejszy budynek ul. 3 Maja i al. Kilińskiego.

Zasygnalizowane wyżej zmiany w strukturze administracji wojskowej, związane z zakończeniem wojny, objęły także płocką komendę. W październiku 1945 r. zmniejszona została liczba pracowników merytorycznych do 28 osób (łącznie z trzema komisjami poborowymi), zaś do etatu włączony został pluton ochrony w składzie: 1 oficer, 4 podoficerów i 33 szeregowców. Zmienił się także zasięg terytorialny płockiej komendy – przekazano do innych RKU powiaty płoński i sierpecki, zaś przyjęła

gostyniński. W 1949 r. skreślony został z etatu komendy pluton ochrony, a liczba jej pracowników merytorycznych zmniejszona została do 16 osób (11 wojskowych i 5 urzędników cywilnych). W zmian utworzono stałą Wojskową Komisję Rejestracyjną. Oprócz 2 oficerów w jej skład wchodził lekarz wojskowy, lekarz powiatowy i przedstawiciel PUB⁴¹. W końcu 1949 r. komenda przeniesiona została do budynku dawnego kasyna podoficerskiego, a ówczesnie sztabowego, przy al. Kilińskiego 1 (dziś al. Kilińskiego 12)⁴². Obok wymienionych wcześniej mjr. Michlera i por. Piaseckiego komendą kierował także (luty 1946- marzec 1949) por. Sylewry Iwański.

Na przełomie 1949 i 1950 r. zakończył się pierwszy, organizacyjny etap w powojennej historii administracji wojskowej. Jego cezurę końcową stanowiły dwa wydarzenia: wejście w życie nowej *Ustawy o powszechnym obowiązku obrony*, zmieniającej *Ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym* z 1938 r. oraz opracowanie pierwszego planu mobilizacyjnego (PM-1) i związanego z nim *Planu rozwoju Wojska Polskiego na lata 1949-1955*⁴³. Nowy etap nie oznaczał jednak systematycznego i racjonalnego pokojowego doskonalenia obronności państwa. Zbiegł się on bowiem z gwałtowną ideologizacją życia politycznego i społecznego kraju. W wojsku zaznaczył się on szybkim zwolnieniem do rezerwy oficerów wywodzących się z armii przedwrześniowej oraz z większości formacji wojskowych za granicami kraju, odwołaniem z funkcji ministra obrony narodowej marsz. Polski Michała Roli-Żymirskiego i powołaniem na to stanowisko, a jednocześnie wicepremiera Rządu RP, „obywatela” (marszałka Związku Radzieckiego) Konstantego Rokossowskiego⁴⁴. W miejsce usuniętej kadry sięgnięto po zasoby Armii Radzieckiej. W 1950 r., uzasadniając to napiętą sytuacją międzynarodową, przyjęto zmodyfikowany *Plan zamierzeń organizacyjnych w Wojsku Polskim na lata 1951-1952*. Przewidywał on intensywny rozwój organizacyjny i liczbowy Sił Zbrojnych przekraczający nie tylko potrzeby obronności, lecz także możliwości demograficzne i ekonomiczne kraju. Rozdęte do monstrualnych rozmiarów Siły Zbrojne – które zresztą nigdy nie osiągnęły ani zakładanej wielkości, ani zdolności bojowej – zaczęto redukować w 1955 r. W trzech etapach obniżono stan wojska o blisko 200 tysięcy żołnierzy. Podkreślić w tym miejscu należy, że redukcje nie oznaczały jedynie zmniejszenia stanu Sił Zbrojnych o określony procent; jednocześnie przekształcano je w armię nowoczesną, dysponującą nowymi i wysokoefektywnymi rodzajami uzbrojenia i sprzętu⁴⁵.

W dziejach płockiej komendy okres ten zaznaczył się kilkoma zmianami. W marcu 1949 r. otrzymała ona nazwę Wojskowej Komendy Rejonowej (WKR). Nowa nazwa oznaczała odejście od uzupełnienia jednostek jako głównej funkcji instytucji. Obok niej i administrowania rezerwami, na komendę nałożono zadanie ścisłej współpracy z terenowymi organami jednolitej władzy państwowej oraz organizacjami społecznymi i politycznymi w realizacji szerokiego spektrum zadań obronnych. Komenda została podporządkowana bezpośrednio dowódcy Warszawskiego Okręgu Wojskowego⁴⁶. Jednak już 1 marca 1952 r. komenda wyszła z bezpośredniej podległości dowódcy okręgu i została podporządkowana nowemu organowi – Wojskowej Komendzie Wojewódzkiej.

Ponad wszelką wątpliwość lata 50. były dla WKR okresem bardzo wyężonej pracy. Gwałtowny rozwój ilościowy Sił Zbrojnych drenał wszelkie zasoby mobilizacyjne. Komenda i Rejonowa Komisja Poborowa musiały pogodzić rzeczy właściwie nie do pogodzenia: zaspokoić potrzeby wojsk w uzupełnieniu szeregowymi, podoficerami i kandydatami na oficerów, zaspokoić zapotrzebowanie do służby terytorialnej i zastępczej oraz liczne reklamacje burzliwie rozwijającej się gospodarki⁴⁷. Istotnym obciążeniem było uczestnictwo w licznych, często absurdalnych, akcjach politycznych. Niestety, tego typu przedsięwzięcia były wpisane w zakresy obowiązków służbowych żołnierzy i pracowników cywilnych komendy⁴⁸. Ciężką pracą oznaczały także redukcje Sił Zbrojnych. Problemem samym w sobie było tzw. wyrównywanie roczników żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, bowiem przekształcenia i likwidacja licznych jednostek wojskowych pociągały za sobą przedterminowe (zasadnicza służba wojskowa trwała 24-36 miesięcy) przeniesienia do rezerwy dużej grupy żołnierzy. Przez co najmniej 3 lata WKR borykała się z dodatkowym zadaniem: organizowaniem przeszkolenia (dziś powiedzielibyśmy rekonwersji) zwalnianych z wojska oficerów i podchorążych, głównie politycznych i Informacji Wojskowej, a więc trudnych do „zagospodarowania”. Jednocześnie, w związku z modernizacją armii, należało zapewnić odpowiednią liczbę wykształconych poborowych dla nowoczesnych rodzajów wojsk i służb: Marynarki Wojennej, służb naziemnych lotnictwa, wojsk raketowych, kierowców i mechaników różnorodnych pojazdów. Odszukać należało także dużą liczbę kandydatów do szkół oficerskich ze średnim lub wyższym wykształceniem technicznym czy ogólnym (humanistycznym). W niektórych przypadkach konieczny był tzw. dobór kwalifikowany, w którym poborowi

musieli odpowiadać wyjątkowo ostrym wymaganiom⁴⁹.

Choć etat płockiej komendy nie uległ istotnym zmianom, zmienili się ludzie w niej pracujący. W latach 1950-1951, zwolniono wszystkich żołnierzy, którzy służyli w wojsku II Rzeczypospolitej. Podobny los spotkał zresztą starych urzędników wojskowych. Zastąpili ich oficerowie po skróconym (i wydaje się niezwykle pobieżnym) przeszkoleniu administracyjnym, prawniczym, polityczno-wychowawczym lub kontrwywiadowczym. Ich wykształcenie fachowe i wiedza ogólna pozostawiały wiele do życzenia: podoficerowie legitymowali się najwyższym wykształceniem podstawowym, zaś oficerowie – podstawowym, niepełnym średnim i tylko wyjątkowo – średnim. Należy jednak przyznać, że praktycznie wszyscy uczyli się w szkołach wieczorowych⁵⁰. Z omawianego okresu udało się ustalić nazwiska 36 żołnierzy komendy. Świadczy to o dużej rotacji kadr. Zgodnie z etatem (etat 15/53) w komendzie służyło 15 żołnierzy różnych stopni. Statystycznie więc w ciągu 10-12 lat skład osobowy wymienił się co najmniej dwukrotnie. Wydaje się, że przyczyną, obok wspomnianych wyżej zwolnień żołnierzy z przedwojennym stażem służby, była trudna i żmudna praca, w której wszelkie zaniedbania bardzo prędko były weryfikowane przez życie. Niewątpliwie część żołnierzy z powodu niskich walorów intelektualnych i etycznych nie była w stanie sprostać wymaganiom, część zaś w ogóle nie powinna znaleźć się w wojsku⁵¹.

W latach 1949-1965 komendą kierował kpt./mjr Marian Krzymowski. Kierownikami referatu mobilizacyjnego (I) byli: por. Tadeusz Durczyński, kpt. Marian Furmanek i por. Tadeusz Rybarski. Kierownikami referatu poboru (II) byli: por. Andrzej Rybczyński i ppor. Florian Wańkowski, zaś referatem rezerw oficerskich (III): por./kpt. Jan Kłosiński, por. Roman Wróbel, kpt. Antoni Jelec. Za kancelarię komendy odpowiadali: st. sierż. Józef Feliciak, sierż. Antoni Jankowski i por. Władysław Kawa.

W pierwszej połowie lat 60. wypracowano nową strukturę Sił Zbrojnych, lepiej przystosowaną do spodziewanych zadań na froncie zewnętrznym i wewnętrznym. Najogólniej ujmując całość Sił Zbrojnych podzielono na dwie części: wojska operacyjne przeznaczone do działań w ramach Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego oraz wojska obrony terytorium kraju nakierowane na zapewnienie bezpieczeństwa ludności, gospodarki i infrastruktury na obszarze państwa. Stosownie do tego podziału przekształcona została także administracja wojskowa. Przybrała ona formę terenowych sztabów wojskowych. W pierwszej kolejności

powołano 16 Wojewódzkich Sztabów Wojskowych (WSzW), a następnie 202 Powiatowe Sztaby Wojskowe (PSzW). PSzW w Płocku rozpoczął funkcjonowanie z dniem 1 lutego 1968 r. Zgodnie z etatem 15/79 w skład nowej instytucji włączono WKR Płock, a także powiatowe: płocką i gostynińską oraz płocką miejską komendę Terenowej Obrony Przeciwlotniczej⁵². Nowa instytucja miała zdecydowanie inny charakter – z uzupełnieniowej stała się organem operacyjno-poborowym i szkoleniowym, ogniwem spójnego łańcucha dowodzenia i zarządzania obronnością. PSzW odpowiedzialny był nie tylko za zapewnienie mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych w zakresie sił i środków pobieranych z gospodarki narodowej oraz świadczeń osobistych i rzeczowych. Jego zakres działania objął także organizowanie okresowych przeszkoleń rezerw oraz organizowanie i koordynowanie przygotowania obronnego ludności cywilnej i szkolenie funkcyjnych cywilnego systemu kierowania obronnością. Nadzorował też wykonywanie zadań obronnych w jednostkach gospodarczych i administracji⁵³.

Odpowiednio do wykonywanych zadań zmieniła się struktura instytucji. Kierownictwo sztabu stanowił szef sztabu i jego zastępca ds. mobilizacji i uzupełnień, jednocześnie – kierownik WKR. Drugim zastępcą był kierownik wydziału operacyjno-szkoleniowego i obrony przed bronią masowego rażenia. Wyraźnie wyróżniono więc pion uzupełnieniowy i pion operacyjny. WKR funkcjonowała na prawach wydziału z sekcjami: mobilizacji i administrowania rezerwami, poboru i rezerw oficerskich. Bezpośrednio szefowi instytucji podlegała kancelaria. Obsadę personalną stanowiło 10 oficerów, 4 podoficerów, 4 żołnierzy służby zasadniczej i 12 pracowników cywilnych. Sprawami terenowej obrony przeciwlotniczej zajmowało się trzech dodatkowych pracowników cywilnych. W sztabie funkcjonowało też biuro powiatowego inspektora ds. obrony cywilnej⁵⁴. Wyraźnie zmieniły się kwalifikacje oficerów. Większość, nawet absolwenci przyspieszonych kursów z lat 50., uzyskała solidne przygotowanie operacyjne (w Akademii Sztabu Generalnego i Kursach Doskonalenia Oficerów) lub administracyjne (w łódzkim Centrum Doskonalenia Kadr Administracji Wojskowej). Wszyscy podoficerowie zawodowi mieli wykształcenie średnie i specjalistyczne przeszkolenie. Tylko jeden oficer miał za sobą wojenną jeszcze Oficerską Szkołę Polityczno-Wychowawczą i niepełne średnie wykształcenie cywilne. Komendantem płockiego PSzW był płk dypl. Walerian Lubecki, zaś jego zastępcami: ppłk Marian Krzymowski i ppłk Ludwik Rosiński. Oprócz nich personel PSzW stanowili:

st. sierż. Stanisław Bratkowski, chor. Józef Feliciak, Leszek Jabłoński, Sławomir Jakubowski, mjr Antoni Jelec, Grażyna Łapińska, kpt. Kazimierz Malinowski, ppłk Stanisław Mróz, sierż. szt. Marian Olszewski, st. sierż. Mirosław Pałęcki, kpt./mjr Franciszek Rydzewski, ppłk Daniel Rytel, mjr Jan Seniuk, ppłk Władysław Tobiasz, mjr Roman Wróbel, kpt. Józef Wiśniewski, Henryk Zalewski⁵⁵.

Jesienią 1951 r., w związku z zajęciem przez nową jednostkę – 63 batalion drogowo-mostowy – koszar płońskich, Miejska Rada Narodowa zwróciła wojsku dzierżawiony budynek na ul. Wyszogrodzkiej 5 wraz z wydzieloną działką o powierzchni blisko 20 arów⁵⁶. Rozmieszczono tam WKR, a następnie także PSzW. Budynek zbudowany został jako tymczasowy szpital zakaźny pod koniec XIX w. i był w kiepskim stanie technicznym. Na początku 1966 r. zapadła decyzja o remoncie i modernizacji budynku. Inwestycja była finansowana w równych częściach przez wojskowe organy budowlane, Powiatową Radę Narodową i Miejską Radę Narodową. Wydaje się, że przebudowa pochłonęła duże środki, lecz w jej wyniku powierzchnia użytkowa budynku wzrosła ponad dwukrotnie, zainstalowano centralne ogrzewanie zasilane z własnej kotłowni oraz zracjonalizowano rozkład pomieszczeń. W zamian za wsparcie finansowe administracji cywilnej wojsko zobowiązało się do stałego udostępniania pomieszczeń dla cywilnych Komisji Poborowych⁵⁷. Na okres remontu PSzW przeniesiony został do baraku na zapleczu hotelu „Petropol”.

3. Administracja wojskowa województwa płockiego

Fundamentalną zmianę w kształcie i funkcjonowaniu administracji wojskowej w Płocku przyniósł nowy podział administracyjny kraju, reaktywujący województwo płockie. Wprowadzająca go ustawa zmieniała odpowiednie artykuły *Ustawy o powszechnym obowiązku obrony*. W szczególności zniesiono PSzW i ustanowiono nowy system administracji wojskowej: dowództwa okręgów wojskowych, wojewódzkie sztaby wojskowe i wojskowe komendy uzupełnień (WKU), stanowiące terenowe delegatury tych sztabów. Terytorialny zasięg działania WSzW obejmował obszar województwa, zaś WKU – obszar określonej liczby jednostek podziału terytorialnego stopnia podstawowego – gmin⁵⁸. Jednocześnie wyodrębniono organy ds. obrony cywilnej – wojewódzkie i miejskie inspektoraty – i usytuowano je w strukturach administracji państwowej.

Reforma z 1975 r. przywracała podstawowym organom administracji wojskowej ich tradycyjną

funkcję w dziedzinie uzupełniania Sił Zbrojnych. W nowej strukturze WKU zachowała trzy sekcje: mobilizacji i administracji rezerw osobowych, środków transportowych i maszyn inżynierskich (I), poboru i uzupełnień (II) oraz administrowania oficerami, chorążymi i podchorążymi (III) oraz kancelaria. W okresie pokoju etat komendy przewidywał 6 żołnierzy zawodowych: 5 oficerów i chorążych, 1 podoficer lub pracownik cywilny. Po mobilizacji liczba żołnierzy zwiększała się do 27, bowiem WKU rozwijała drużynę ochrony i Rejonowy Punkt Zbiórki⁵⁹. Należy jednak zwrócić uwagę, że rzeczywista liczba pracowników merytorycznych komendy była znacznie wyższa. Obok etatu zasadniczego określał ją tzw. wykaz stanowisk dodatkowych wskazujący ilu żołnierzy i pracowników cywilnych jest niezbędnych do wykonania zadań, w zależności od wielkości administrowanego obszaru, zasobów, liczby uzupełnianych jednostek i zadań dodatkowych. Czasem tworzone też etaty dodatkowe dla struktur nie wchodzących w skład komendy, lecz związanych z nią funkcjonalnie (np. Pracownia Psychologiczna lub Węzeł Łączności). Omówione zasady w pełni odnosiły się do płockiej komendy. W 1975 r. jej personel stanowiło 6 oficerów, 1 chorąży, 6 podoficerów, 3 szeregowców zasadniczej służby wojskowej oraz 18 pracowników cywilnych⁶⁰. W latach 90. komenda faktycznie dysponowała 24 etatami. Jej zasięg terytorialny obejmował północną część województwa płockiego o powierzchni 2797 km² i zamieszkiwanej przez 242000. osób na obszarze miasta Płocka, miast i gmin Sierpc i Wyszogród oraz gmin: Bielsk, Bodzanów, Borowiczki, Brudzeń Duży, Bulkowo, Czerwińsk n. Wisłą, Drobin, Gozdowo, Mała Wieś, Mochowo, Radzanowo, Rościszewo, Stara Biała, Starożreby, Szczutowo, Zawidz.

Na stanowisko komendanta organu wyznaczono ppłk. Kazimierza Szymańskiego. Kierowanie sekcjami powierzono ppłk. Stanisławowi Mrozowi, mjr. Janowi Seniukowi i mjr. Romanowi Wróblowi; kancelarię kierował st. sierż. szt. Ryszard Kowalski⁶¹. Struktura organizacyjna komendy oraz jej obsada etatowa nie zmieniły się istotnie aż do 1989 r. Po ppłk. Szymańskim funkcję komendanta pełnili kolejno: ppłk Marian Makarewicz, ppłk dypl. Leszek Korput, ppłk Stanisław Mróz, płk dypl. Jerzy Majewski oraz mjr/ppłk dypl. Alojzy Bablikow. Kierownikami sekcji byli (obok wcześniej wymienionych): kpt. Tadeusz Białobrzeski, kpt./mjr Ryszard Chabior, mjr Roman Jachowiak, mjr Ryszard Kędziński, mjr Tadeusz Lubieniecki, mjr Andrzej Łapiński, mjr Wacław Maj, mjr/ppłk Zbigniew Muszelski, mjr Kazimierz Olejnik, mjr Józef Pasternak, mjr Jan Pietrzak, mjr Franciszek Rydzewski, kpt./mjr Stefan

Sufranek, ppłk Władysław Tobiasz, mjr Józef Wiśniewski.

W nowej strukturze terenowych organów administracji wojskowej istotne miejsce zajmował Wojewódzki Sztab Wojskowy. Jego szef był drugim po dowódcy okręgu wojskowego terenowym organem wykonawczym ministra obrony narodowej w sprawach operacyjno-obronnych i administracji wojskowej. Jako jednostka organizacyjna ministerstwa obrony narodowej WSzW spełniał trzy odrębne funkcje:

1. Organu administracji wojskowej stopnia podstawowego w zakresie pokojowego i mobilizacyjnego uzupełnienia Sił Zbrojnych, formacji samoobrony i jednostek zmilitaryzowanych, administrowania rezerwami osobowymi i środkami transportu, zabezpieczenia mobilizacyjnego rozwinięcia wyznaczonych jednostek wojskowych oraz wykonywania innych zadań wynikających z *Ustawy o powszechnym obowiązku obrony*.

2. Terenowego ogniwa wojskowego ds. operacyjnego przygotowania i organizowania zabezpieczenia na obszarze województwa zadań związanych z: przegrupowaniem wojsk, ochroną obiektów, współdziałaniem z układem pozamilitarnym w zakresie wykonania zadań obronnych oraz realizacji innych zadań wynikających z potrzeb Sił Zbrojnych.

3. Dowodzenia na administrowanym terenie tworzonymi na okres wojny jednostkami obrony terytorialnej⁶².

Był też organem właściwym do rozpatrywania odwołań od decyzji administracyjnych podejmowanych przez wszystkie organy i instytucje wojskowe na administrowanym terenie.

WSzW w Płocku administrował terenem o powierzchni 5,1 tys. km², zamieszkiwanym przez 479,7 tys. ludzi. Jego delegaturami w terenie były dwie WKU: w Płocku i w Kutnie. Podstawowy etat WSzW przewidywał w strukturze instytucji kierownictwo (szef i zastępca szefa), Wydział Mobilizacji i Uzupełnień, Wydział Operacyjny, Wydział Finansowy, Wydział Kadrowo-Administracyjny oraz kancelarię. Zgodnie z pokojowym etatem płocki WSzW liczył 6 oficerów, 1 podoficera oraz 10 pracowników cywilnych. Wraz z wprowadzeniem wyższych stanów gotowości bojowej etat zwiększał się do 30 żołnierzy; z rezerwy powoływano 2 oficerów na stanowiska merytoryczne oraz 22 żołnierzy plutonu ochrony⁶³. Taki stan etatowy utrzymywał się aż do 1996 r., kiedy skreślone zostały na okres pokoju Wydział Finansowy i Wydział Kadrowo-Administracyjny. Tak jak w przypadku WKU rzeczywista liczba pracowników sztabu zwykle była większa. Etaty dodatkowe WSzW, różny w różnych okresach, przewidywał

nawet dwukrotnie większą liczbę osób funkcyjnych, głównie chorążych i podoficerów lub pracowników cywilnych. Na tej zasadzie w strukturze płockiego WSzW funkcjonowała Pracownia Psychologiczna, Oddział Wojskowego Biura Emerytalnego oraz Ambulatorium. Nader często w sztabie pełnili także służbę oficerowie z etatu zbiorczego okręgu wojskowego. Funkcjonował także tzw. etat przejściowy, zwany listą przejściową. Figurowali na niej żołnierze, głównie oficerowie, którzy oczekiwali na objęcie innego – często bardzo eksponowanego – stanowiska lub przeniesienie do rezerwy⁶⁴. W sztabie służyli także, nieobecni w etacie instytucji, żołnierze zasadniczej służby wojskowej. Nie było ich zbyt wielu (2-6), lecz ich obecność była niezbędna dla normalnego funkcjonowania i sztabu i komendy. Formalnie zaliczani byli do stanu różnych jednostek okręgu.

W 1995 r. weszła w życie kolejna, ostatnia już, zmiana etatu sztabu. Liczba stanowisk etatowych zmniejszyła się do 6 (3 oficerów i 3 pracowników cywilnych). Pod koniec lat 90. Pracownia Psychologiczna i Ambulatorium stały się delegaturami oddziału gospodarczego zaopatrującego garnizon Płock, tj. 3 pułku mostowego z Włocławka.

Szefami WSzW Płock byli kolejno: płk dypl. Zbigniew Podgórski, gen. bryg. Jerzy Sateja, płk dypl. Zbigniew Sawicki, płk dypl. Leszek Korput, płk dypl. Michał Trubas. Na stanowiskach zastępcy szefa służbę pełnili: płk Stefan Gogulski, ppłk Tadeusz Jagieła, ppłk/płk Antoni Jelec, płk Marian Konoński, ppłk/płk Leszek Korput, płk Bolestaw Krupa, ppłk/płk Marian Rodzeń, ppłk Jan Zacharzewski⁶⁵. Do końca funkcjonowania instytucji pozostawali w niej na stanowiskach funkcyjnych starsi oficerowie operacyjni: mjr Krzysztof Wielkopolski i ppłk Janusz Zieliński oraz radca prawny ppłk rez. Jakub Dziedzic. Kolejni szefowie sztabu byli jednocześnie dowódcami garnizonu Płock oraz zastępcami Przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Obrony (był nim z urzędu wojewoda płocki). Wykonując swe zadania sztab współpracował z organami administracji rządowej zespolonej i niezespolonej oraz organami samorządowymi szczebla wojewódzkiego oraz wszystkimi samorządami na terenie województwa. W zakresie szeroko rozumianych zagadnień związanych z obronnością współpraca obejmowała także kierownictwa podmiotów gospodarczych o różnym statusie właścicielskim. Współdziałanie obejmowało także odpowiednie pionory funkcyjne sztabu okręgu wojskowego (od 1975 r. – Pomorskiego Okręgu Wojskowego) oraz jednostki i instytucje wojskowe dyslokowane na obszarze województwa płockiego.

W ramach przedstawionych wyżej funkcji WSzW w Płocku wykonywał bardzo zróżnicowane zadania. Analiza dokumentów wskazuje wyraźnie na ewoluowanie roli sztabu od zagadnień czysto operacyjnych w kierunku ogniwa pośredniczącego między Siłami Zbrojnymi a niemilitarnymi składnikami sektora obronnego, koordynowania realizowanych przez administrację rządową i niezależne od niej samorządy zadań obronnych oraz przygotowania wszelkich elementów systemu bezpieczeństwa militarnego w województwie do wykonania zadań obronnych. Zmieniły się przy tym także funkcje operacyjne, bowiem sztab stopniowo stał się organem dowodzącym wszelkimi siłami własnymi i przydzielonymi wykonującymi zadania obrony obszaru województwa. W zakresie uzupełnienia ponosił pełną odpowiedzialność za zabezpieczenie mobilizacyjnego uzupełnienia wybranych jednostek ludźmi, środkami transportu i maszynami. Odpowiadał też za rozwinięcie do etatu wojennego wszelkich nieoperacyjnych jednostek i instytucji wojskowych na obszarze województwa, a także sformowanie od nowa formacji terytorialnych przeznaczonych do ochrony obiektów infrastruktury krytycznej (batalion ochrony obiektów, kompania ochrony, cztery samodzielne plutony ochrony), przygotowania systemu obrony i zabezpieczenia operacyjnego rozwinięcia wojsk (batalion obrony terytorialnej, batalion forteczny, kompania ochrony i regulacji ruchu). Nadzorował też proces militaryzacji wyznaczonych jednostek resortu obrony i gospodarki narodowej oraz planował ich wykorzystanie na rzecz wojsk operacyjnych. Niezwykle ważnym i wymagającym wiele wysiłku obszarem działania była organizacja przegrupowania wojsk przez obszar województwa w ramach operacyjnego rozwinięcia. Konieczne było nie tylko wcześniejsze przygotowanie systemu kierowania ruchem wojsk, lecz także tworzenie w oparciu o miejscowe zasoby elementów ratownictwa medycznego i technicznego oraz punktów pomocy medycznej (łącznie z ok. 1700 dodatkowymi łózkami szpitalnymi) oraz punktów pomocy technicznej i zaopatrywania wojsk w paliwa i wybrane materiały eksploatacyjne.

W latach 90. zasoby mobilizacyjne województwa płockiego tworzyło ok. 95000 żołnierzy rezerwy, w tym ponad 2500 oficerów i chorążych. Zewidencjonowano blisko 200000 potencjalnie przydatnych pojazdów oraz nieco ponad 2000 różnego rodzaju maszyn. Była to baza uzupełnieniowa kilkudziesięciu jednostek wojskowych, tworzonych od nowa oddziałów i instytucji wojskowych, jednostek zmilitaryzowanych i niektórych podmiotów sektora niemilitarnego.

W latach 1975-1996 obie instytucje rozmieszczone były w budynku przy ul. Wyszogrodzkiej 5. W związku z całkowitą likwidacją płockich jednostek wojskowych zapadła decyzja przeniesienia obu instytucji do budynku dowództwa byłego 3 Warszawskiego Pułku Mostowego przy al. Kilińskiego 12. Wynikało to z racjonalnej chęci utrzymania wszystkich pozostałych instytucji płockiego garnizonu (WSZw, WKU, Garnizonowy Węzeł Łączności, Pracownia Psychologiczna, Ambulatorium) w jednym, w miarę zwartym kompleksie. Jednak wykonanie tego zamierzenia obarczone było zadziwiającymi błędami, skutkującymi już w nieodległej przyszłości poważnymi kłopotami logistycznymi⁶⁶.

W omawianym okresie dwukrotnie przed płockimi organami administracji wojskowej (WSZw i WKU) stanęły zadania wymagające najwyższego wysiłku całego personelu. Pierwszy z nich to lata 1981-1983. Organy uzupełnieniowe musiały sprostać prowadzonej w skrajnie skomplikowanych warunkach i pod presją czasu ukrytej częściowej mobilizacji, a następnie jednoczesnemu przeniesieniu do rezerwy trzech wcieleń żołnierzy zasadniczej służby wojskowej oraz dużej grupy oficerów i podchorążych rezerwy. W całym wskazanym okresie, a zwłaszcza między listopadem 1982 r. a lutym 1983 r., WKU powoływały na ćwiczenia wojskowe w trybie indywidualnym, na podstawie dostarczonych z zewnątrz wykazów imiennych, osoby uznane za potencjalnie zagrażające porządkowi publicznemu. W tym czasie sztab wojewódzki organizował i nadzorował funkcjonowanie 18 Terenowych Grup Operacyjnych i Wojskowych Grup Operacyjno-Kontrolnych oraz organizował współpracę wojsk działających na obszarze województwa z różnymi instytucjami cywilnymi. Ze swego szczerpego składu sztab wydzielił też terenowe Biuro Pełnomocnika Komitetu Obrony Kraju. Koordynował także, wraz z kierowaną przez zastępcę dowódcy okręgu gen. bryg. Edwarda Ogródowicza Grupą Operacyjną Pomorskiego Okręgu Wojskowego, wykorzystanie sił i środków wojska uczestniczących w akcji ratowniczej w czasie katastrofalnej powodzi w styczniu 1982 r.

Drugi okres wzmożonego wysiłku administracji wojskowej wiązał się z przyjęciem w listopadzie 1992 r. przez Komitet Obrony Kraju dokumentu zatytułowanego *Polityka bezpieczeństwa i strategia obrony Rzeczypospolitej Polskiej* początkującego tworzenie nowego systemu powszechnej obrony kraju. Wiązało się to z tworzeniem terytorialnych organów dowodzenia z zadaniem planowania i przygotowania sił i środków obrony terytorialnej oraz kierowania w warunkach wojny obroną administrowanego

terenu⁶⁷. Właśnie w tym okresie pojawiły się zadania operacyjne dla WKU, jednak do ich wykonania instytucja nie była przygotowana ani kadrowo, ani organizacyjnie. Zbiegło się to z wspomnianym wcześniej ograniczeniem liczby merytorycznych pracowników WSZw oraz skracaniem czasu trwania zasadniczej służby wojskowej do 20, a następnie 18 i 12 miesięcy. Dotychczasowy, w miarę stabilny i przewidywalny system poboru zastąpiony został trzema, a nawet czterema-pięcioma w ciągu roku, chaotycznymi wcieleniami poborowych. Jeżeli dodać do tego okresowe wzmożenie przeszkalania żołnierzy rezerwy związane z masową zmianą przedziałów mobilizacyjnych, otrzymamy przybliżony obraz wysiłku terenowych organów administracji wojskowej. Stwierdzić jednak należy, że te absolutnie przypadkowe, nieprzemysłane i chaotyczne zabiegi restrukturyzacyjne w skali wojska, prowadzone w latach 90., odbiły się jednak ujemnie na jakości pracy administracji wojskowej.

Wydaje się, że płockie instytucje administracji wojskowej osiągnęły najwyższą sprawność i skuteczność działania na przełomie lat 80. i 90. Świadczą o tym bardzo pozytywne opinie zarówno wojskowych przełożonych, jak i współdziałających organów administracji cywilnej oraz kierownictw podmiotów gospodarczych. Także organizowane przez (lub z udziałem) WSZw i WKU przedsięwzięcia imponują wysoką jakością. W dokumentach brak jest też śladów ujawnienia się istotnych zdrażnień między administracją wojskową i cywilną oraz niedociągnięć i błędów w stosunku do obywateli.

W ramach jednej z licznych restrukturyzacji Wojska Polskiego z dniem 1 lipca 1996 r. utworzono wojskowe regiony administracyjne. Województwo płockie, wraz z województwem konińskim, znalazło się w obrębie Regionu Centralnego administrowanego przez Regionalny Sztab Wojskowy w Łodzi. Było to rozwiązanie kuriozalne, bowiem w świetle prawa dla administracji rządowej województwa płockiego łódzki sztab po prostu nie istniał. Jedynym oczywistym skutkiem zmiany było olbrzymie zamieszanie kompetencyjne⁶⁸.

Z dniem 1 stycznia 1999 r. zakończyła swą działalność administracja szczebla wojewódzkiego w Płocku. Zakończył swą działalność także Wojewódzki Sztab Wojskowy, a wkrótce uległ likwidacji także płocki garnizon Wojska Polskiego. Północna część administrowanego terenu wraz WKU Płock przeszła w podporządkowanie WSZw Warszawa. Znowelizowana *Ustawa o powszechnym obowiązku obrony* nadała WKU status samodzielnego organu terenowej administracji wojskowej nadzorowanego merytorycznie przez Szefa WSZw.

Przypisy

- ¹ Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie, Załącznik, (Dz.U.2009.31.206); Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorium państwa (Dz.U.1998.96.603); *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 2004, s. 9.
- ² A. Garlicki, *Geneza Legionów. Zarys dziejów Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych*, Warszawa 1964, s. 229; M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej 1914-1918*, Warszawa 1990, s. 90.
- ³ Cyt. za J. Osica, *O kształt Odrodzonej*, Warszawa 1978, s. 37.
- ⁴ Patent z dnia 12 września 1917 roku o ustanowieniu władzy państwowej w Królestwie Polskim, (Dziennik Rozporządzeń c. i k. Zarządu Wojskowego w Polsce, 1917, cz. XVI, poz. 75).
- ⁵ R. Szandrocha, *Terenowa administracja wojskowa w realizacji zadań obronnych w latach 1918-2011*, Wrocław 2012, sygn. WOSWL wew. 90/2011, s. 7.
- ⁶ A także w pobliżu: w Warszawie, Łomży, Włocławku, tamże.
- ⁷ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* 1918. 13. 27; *Dziennik Praw Państwa Polskiego* 1919. 8. 119.
- ⁸ L. Widerstał, *Władze terytorialne wojskowe w Niemczech, Austrii, Rosji do 1918 roku oraz w Polsce 1918-1921*, Warszawa 1928, ref. 5.
- ⁹ Rozporządzenie nr 144 Kierownictwa MSW w sprawie organizacji władz zaciągowych, (Dziennik Rozporządzeń MSWojsk nr 7), *Rozkaz Sztabu Generalnego Wojska Polskiego nr 4 z 30 października 1918 r.*, (Dziennik Rozporządzeń MSWojsk, 1918, nr 2, poz. 25).
- ¹⁰ T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Toruń 1932, s. 268; R. Szandrocha, *Terenowa...*, s. 8.
- ¹¹ M. Trubas, *Płocki garnizon Wojska Polskiego w latach 1918-1939*, Warszawa 2008, s. 61.
- ¹² *Odezwa Rządu w sprawie wstępowania do wojska*, „Wiarus”, 1918, nr 45, s. 697.
- ¹³ M. Macieszyna, *Pamiętnik Płocczanki*, opr. M. Stogowska, Płock 1996, s. 347; *O rozentuzjzmowanie Płocka*, „Kurier Płocki” 1918, nr 247.
- ¹⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), *Rozkazy DOG 1*, 1919, *Rozkaz L. 128*, pkt. 12; *Sprawa poboru w Polsce*, „Kurier Płocki” 1919, nr 54, s. 2.
- ¹⁵ R. Szandrocha, *Terenowa...*, s. 17.
- ¹⁶ CAW, *Dziennik Rozkazów Tajnych MSWojsk*, 1919, poz. 127; *Rozkazy DOG 1*, *Rozkaz L. 128*; M. Trubas, dz. cyt., s. 66-67, 78.
- ¹⁷ *Sztab Generalny Wojska Polskiego 1918-2003*, red. T. Pancecki, F. Puchała, J. Szostak, Warszawa 2003, s. 69.
- ¹⁸ M. Ciepielewicz i inni, *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864-1939*, Warszawa 1990, s. 420.
- ¹⁹ Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej (Dz. U. RP 1924. 61. 609).
- ²⁰ CAW, *Rozkazy DOK 1*, 1925, *Rozkaz nr 46*, pkt. 7; *Dziesięciolecie Polskiej Siły Zbrojnej 1918-1928*, Warszawa 1928, s. 391;
- ²¹ M. Trubas, *Płocki garnizon...*, s. 418, 425.
- ²² *Obwieszczenie Komendanta Garnizonu z dnia 3 września 1939 r.*, „Kurier Mazowiecki” 1939, nr 200, s. 1.
- ²³ CAW, sygn. I.372.40.1, *Rozkaz komendanta Garnizonu Płock nr 14/1932*.
- ²⁴ *Ogłoszenie: Ochotnicy-kowale*, „Dziennik Płocki” 1924, nr 119, s. 2.
- ²⁵ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), zsp. Akta m. Płocka sygn. 26325, b.n.k., *Pismo Starosty Powiatowego z dnia 8 maja 1939 r. w sprawie doręczenia kart i zaświadczeń mobilizacyjnych*; Tamże,teczka: *Ogólne sprawy wojskowe*, passim.
- ²⁶ CAW, *Rozkazy tajne DOK 1*, 1937, *Rozkaz nr 29*, pkt. 1.
- ²⁷ CAW, sygn. I.300.22.64, *Załącznik do pisma Oddziału I Sztabu Generalnego L. dz. 5261/Org. Mob. w sprawie ustanowienia i organizacji Rejonowych Inspektoratów Koni; Rejonowy Inspektorat Koni*, „Dziennik Płocki” 1928, nr 89, s. 3.
- ²⁸ M. Trubas, *Płocki garnizon...*, s. 425.
- ²⁹ W. Romanowski, *Organizacja aparatu mobilizacyjnego LWP w latach 1943-1945*, „Biuletyn CAW”, 1969, nr 1, s. 6-7; J. Babuła, *Wojsko Polskie 1945-1989. Próba analizy operacyjnej*, Warszawa 1998, s. 22; *Sztab Generalny...*, s. 208.
- ³⁰ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej z dnia 15 sierpnia 1944 r.* (Dz. U. RP 1944. 2. 5); *Rozporządzenie kierownika Resortu Obrony Narodowej w porozumieniu kierownikiem Resortu Administracji Publicznej z dnia 15 sierpnia 1944 r. o utworzeniu Rejonowych Komend Uzupelnień - RKU i ustaleniu ich zasięgu terytorialnego* (Dz. U. 1944. 3. 14).
- ³¹ Charakterystyka zamierzenia: K. Frontczyk, *Siły Zbrojne Polski Ludowej (przejście na stopę pokojową 1945-1947)*, Warszawa 1979, rozdz. I.
- ³² W wykonaniu *Dekretu z dnia 2 sierpnia 1944 r. o amnestii* (Dz. U. 1945.28.172) oraz *Dekretu z dnia 22 września 1945 r. o przedłużeniu niektórych terminów* (Dz.U.1945.39.221).
- ³³ R. Szandrocha, *90 lat terenowych organów administracji wojskowej w Polsce*, Wrocław 2011, s. 95; M. Trubas, *Administracja wojskowa w Płocku. Dowódcy garnizonu w latach 1945-1950*, „Notatki Płockie” 2011, nr 3, s. 31.
- ³⁴ APP, zsp. Starostwo Powiatowe w Płocku, sygn. 12, k. 33, *Pismo Komendanta RKU nr 117; Relacja ppor. Z. Wnęka*, w posiadaniu autora.
- ³⁵ M. Trubas, *Administracja wojskowa...*, s. 32, przyp. 12.
- ³⁶ AAP, zsp. Akta m. Płocka, sygn. 28810, k. 45, *Protokół nr 10 z dnia 13.07.1945 r.*
- ³⁷ Okoliczności zmiany komendanta RKU szerzej M. Trubas, *Administracja wojskowa...*, s. 31-32.
- ³⁸ AAP, Akta m. Płocka, sygn. 28810, k. 22, *Protokół nr 7 z dnia 7.05.1945 r.*; k. 35, *Protokół nr 8 z dnia 22.05.1945 r.*; zsp. Powiatowa Rada Narodowa w Płocku, sygn. 12, k. 408, *Meldunek leśniczego Zd. Lewandowskiego o użycie broni w II obwodzie leśnictwa Brwilno*.
- ³⁹ AAP, zsp. Akta m. Płocka, sygn. 28810, k. 36, *Protokół nr 9 z dnia 22.06.1945 r.*; tamże, k. 243, *Protokół 4/47 z dnia 29.04.1947 r.*; tamże, sygn. 28816, k. 45, *Wyciąg z uchwały 360 posiedzenia magistratu m. Płocka z dnia 27.04.1947 r.*
- ⁴⁰ Por. B. Miśkiewicz, *Wojsko Polskie w XX wieku*, Łódź 2006, s. 179-180.
- ⁴¹ G. Bołcun, *Wojsko Polskie i obronność w pracach Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1947-1952*, Warszawa 2005, s. 117.
- ⁴² Archiwum Wojskowe w Toruniu (dalej: AWT), zsp. 524, sygn. 2506/62, *Pismo Komendanta RKU Płock nr 424 z dnia 23.02.1950 r.*
- ⁴³ Ustawa z dnia 4 lutego 1950 roku o powszechnym obowiązku obrony (Dz. U. 1950.6.46); J. Babuła, dz. cyt., s. 74.
- ⁴⁴ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada 1949 r. w sprawie mianowania obywatela Konstantego Rokossowskiego Marszałkiem Polski (Dz.R.MON 1949.7. 123).

- Warto zwrócić uwagę, że następny przypadek mianowania ministra obrony narodowej wicepremierem miał miejsce dopiero 55 lat później.
- ⁴⁵ J. Babuła, *dz. cyt.*, s. 83-84.
- ⁴⁶ Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr 2/MON z dnia 5. 01.1951 r. w sprawie zasięgu terytorialnego Wojskowych Komend Rejonowych (Dz. R. MON 1951. 1.3).
- ⁴⁷ Ustawa z dnia 4 lutego 1950 r. o powszechnym obowiązku obrony, art. 27, 36 (Dz. U. 1950. 6.46) To właśnie wtedy ukuto, tak obśmiewany później, slogan propagandowy: „Nie matura, lecz chęć szczerą zrobi z ciebie oficera”.
- ⁴⁸ AWT, zsp. 524, sygn. 5970/26, k. 47, *Pismo Wojskowej Komendy Wojewódzkiej Warszawa nr 0428/Pol.* z dn. 18.02.1953 r.
- ⁴⁹ M. Trubas, *Wojska „jednorazowego użytku”, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”,* 2011, nr 2(235), s. 166.
- ⁵⁰ AWT, zsp. 524, sygn. 159/81/1, *Rozkaz dzienny nr 70/50 z dn. 20.05.1950*; sygn. 159/83/6, *Rozkaz dzienny nr 39/54 z dn. 29.12.1954 r.*
- ⁵¹ Tamże, sygn. 159/83/6, *Rozkaz oficera nr 1 z dn. 1.08.1955*; sygn. 10066/13, k. 72, *Opinia służbowa oficera*; k. 44-50, *Meldunki oficerów.*
- ⁵² Tamże, sygn. 159/83/19, k. 1, *Rozkaz organizacyjny Powiatowego Sztabu Wojskowego Płock nr 1 z dn. 1.02.1965 r.*; *Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dn. 20.01.1968 r. w sprawie terytorialnego zasięgu działania wojewódzkich i powiatowych (miejskich, dzielnicowych) sztabów wojskowych (M.P. 1968.5.30).*
- ⁵³ Tamże, sygn. 28/71/14, *passim*, *Sprawozdania szkoleniowe PSzW Płock.*
- ⁵⁴ Tamże, sygn. 159/83/19, k. 1, *Rozkaz organizacyjny Powiatowego Sztabu Wojskowego Płock nr 1 z dn. 1.02.1965 r.*
- ⁵⁵ Tamże, sygn. 159/83/19, *Książka rozkazów dziennych PSzW Płock 1968 r.*; sygn. 159/83/32, *Książka rozkazów dziennych PSzW Płock 1970 r.*
- ⁵⁶ APP, zsp. Miejska Rada Narodowa i Prezydium MRN w Płocku, t. 1/15, k. 151, *Uchwała nr XLI/575 z dnia 27.10.1951 r.*
- ⁵⁷ AWT, zsp. 524, sygn. 159/83/19, *passim*, *Sprawy komendanta.*
- ⁵⁸ *Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa*, rozdz. 1, art. 2; rozdz. 4, art. 25 (Dz. U. 1975.16.91).
- ⁵⁹ Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej (dalej: AMON), zsp. 401, sygn. 117/95/329, *Etat nr 70/042, Wojskowa Komenda Uzupelnień.*
- ⁶⁰ Kancelaria WKU Płock, *Kronika, Rozkaz dowódcy Pomorskiego Okręgu Wojskowego nr 052/75 z dn. 3.07.1975 r.*; AWT, zsp. 524, sygn. 159/83/43, *Rozkaz dzienny nr 43 z dn. 7.07.1975 r.*
- ⁶¹ Tamże.
- ⁶² AWT, zsp. 523, sygn. 97/89/2, k. 29, *Ramowy zakres działania Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego.*
- ⁶³ AMON, zsp.401, sygn. 1117/95/328, *Etat nr 70/041 Wojewódzki Sztab Wojskowy.*
- ⁶⁴ AWT, zsp. 523, sygn. 158/83/7, *Listy uposażeń pracowników cywilnych*; sygn. 158/83/6, *Lista uposażeń kadry WSzW [1976]*; sygn. 158/83/23, *Lista uposażeń żołnierzy zawodowych WSzW Płock [1984]*; sygn. 97/89/5, k. 115, *Zarządzenie Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z dn. 23.06.1995 w sprawie przeformowania wojewódzkich sztabów wojskowych*; AMON, zsp.401, sygn. 2084/03/557, *Etat 70/041 [1985-1996].*
- ⁶⁵ AWT, zsp. 523, sygn. 1206/99/39, *Kronika WSzW Płock [1957-1979]*; sygn. 1206/99/40, *Kronika WSzW Płock [1980-1982]*; sygn. 1206/99/41, *Kronika WSzW Płock [1983-1998].*
- ⁶⁶ AMON, zsp. 840, sygn. 1869/94/7, k. 7, *Protokół z kontroli problemowej GWŁ Płock; Relacja płk. dypl. w st. spocz. Leszka Korpuła*, w posiadaniu autora.
- ⁶⁷ Ówczesne koncepcje budowania bezpieczeństwa państwa oraz warunki ich powstawania szerzej w M. Trubas, *Koncepcje bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka”, 2013, nr 1 (X), s. 81-99.
- ⁶⁸ Obiektywizm badacza nie pozwala autorowi przedstawić swych domniemań i ocen tego przedsięwzięcia. Jednak ponad wszelką wątpliwość był to jeden pierwszych przejawów rozwijającego się zawstydającego serwilizmu najwyższych władz wojskowych.

MILITARY ADMINISTRATION IN PŁOCK (1917-1999)

Summary

Local Military Administration constitute an element of state apparatus and are a link between the Armed Forces and public authorities. The first authority of military administration was established in Płock at the dawn of independence in 1917. Its main task was to supplement the reviving Polish Army with soldiers. Even though organizational, training and operational tasks were to be performed periodically, this function was the fundamental one for local military authority. The period from 1975 to 1999 deserves special attention as it is the time when military authority in Płock, Voivodeship Military Headquarters, was the main organizer and coordinator of all defense undertaking on the territory of Płock Voivodeship.